

КРИТИЧКО ИЗДАЊЕ ДАНИЛОВОГ ЗБОРНИКА

Томислав Јовановић, *Зборник краљева и архиепископа српских. О зборнику краљева и архиепископа српских*, том I, стр. 264; Архиепископ Данило II, *Зборник краљева и архиепископа српских. Житија*, том II, стр. 515, српскословенски текст приредио Томислав Јовановић; Данилов Ученик, Данилови настављачи, *Зборник краљева и архиепископа српских. Житија*, том III, стр. 234, српскословенски текст приредио Томислав Јовановић, Београд 2023, Чигоја штампа

Зборник краљева и архиепископа српских односно *Данилов зборник* јединствен је појава у српској књижевности средњег века и као састав представља композиционо најсложеније дело, о којем постоји обимна литература. Настао је током XIV столећа, а сачуван је само на основу преписа из XVI, XVIII и XIX. „Његова мозаична композиција, какву данас познајемо, представља резултат његовог коначног обликовања“.

Нека од питања, о којима је било највише различитих теза у науци, односе се на број његових аутора и начин настанка *Зборника*. За овако сложено дело посвећено српским владарима и црквеним великодостојницима, према речима Томислава Јовановића, далеку паралелу могли би да представљају зборници са песничким саставима црквене поезије српским светима под називом *Србљак*.

Прва књига тротомног издања *Зборника краљева и архиепископа српских*, садржи обимну студију Томислава Јовановића о самом *Зборнику*, док су друга два тома посвећена издањима појединачних житија. Под насловом *О зборнику краљева и архиепископа српских* у првој књизи изложен је исцрпан историјат проучавања овог дела, чији је главни аутор архиепископ Данило II. Као историјски извор *Данилов зборник* коришћен је у првој деценији XVIII века, када се на њега ослања гроф Ђорђе Бранковић у својим *Хроникама*. Да би представио начин на који је гроф Ђорђе Бранковић користио *Зборник* – понекад је преносио целине на прескок, преобликовао их и прилагођавао контексту, или је преузету грађу комбиновао са подацима из штампаних извора – Томислав Јовановић донео је упоредни текст. Исто је учинио са *Историјом разних словенских народа* Јована Рајића, штампаном 1794. године. И Лукијан Мушицки користио је *Данилов зборник* за своју *Историју српских епархија*, док је Павел Јозеф Шафарик „начинио важан корак ка упознавању научне јавности“ са овим делом, али је веома неповољно оценио архиепископа Данила II као писца, замерајући му претерано теологизовање у похвалама краљевима и архиепископима. Шафарик је имао увид у сва три до тада позната преписа и то тридесетак година пре него што их је Ђура Даничић обухватио својим издањем. Даничићевом заслугом дошло је до издања *Даниловог зборника* 1866. године, што је покренуло „разграната и обухватнија проучавања овог сложеног дела“, чиме су се бавили и српски и страни слависти, нарочито руски. Томислав Јовановић констатује да су међу њима предњачили историчари, чија интересовања су испунила другу половину XIX

и прву деценију XX века, када им се придружују историчари књижевности, теолози, историчари језика и историчари уметности. Пажњу је посветио ставовима које су о појединим питањима везаним за настанак и састав *Зборника* заступали неки од његових важних проучавалаца – Иларион Руварац, Станоје Станојевић, Фрањо Рачки, Ватрослав Јагић, Јован Радонић, Павле Поповић, Владимир Ћоровић, Миливоје Башић, Љубомир Стојановић, Радмила Маринковић, Дамњан Петровић, Ђорђе Трифуновић.

Анализиран је, исто тако, начин на који су превођењу овог дела приступили Стојан Новаковић, Лазар Мирковић и Ђорђе Сп. Радојичић. Поређена су и упоредо приказана њихова преводилачка решења, чему је додата и оцена одлика превода делова *Зборника* које је начинио Миливоје Башић. Превод целог *Даниловој зборника* Лазара Мирковића из 1935. године „представља велику прекретницу у ширем упознавању читалаца са овим делом“. Мирковићев превод заснован је на Даничићевом издању, али је, по сопственом сведочењу, преузимао и варијанте из других преписа, попут оног, веома често цитираног одломка о бризи краљице Јелене за одгајање сиромашних девојака све до њихове удаје. Ово место, као сведочанство о „школи за девојке“ на Јеленином двору, наиме, постоји једино у најмлађем препису *Даниловој зборника* хиландарског проигумана Тимотеја из 1780. године. Оно, значи, не припада изворном тексту *Жиџија краљице Јелене*, већ представља интерполацију из XVIII века. „Овај уметнути део прихваћен је временом као да је саставна целина потекла од самог архиепископа Данила. Та заблуда учинила је да су се у бројним потоњим радовима о краљици Јелени истицале овакве њене врлине јер је то постао ‘најпопуларнији део’ њеног житија“. Јовановић наглашава да је укључивањем додатног и веома примамљивог дела у постојећи текст *Жиџија краљице Јелене* изневерена пишчева изворност. „Уместо језгровито изреченог залагања краљице Јелене у одгајању сиромашних девојака на свом двору, како стоји у свим преписима овог житија“, Мирковић је унео у свој превод накнадно преузет део, који, према истраживању Бранислава Тодића објављеном 2019, потиче из *Жиџија Пејџра Великој* Захарија Орфелина. Према Тодићевом мишљењу, објашњење за ову интервенцију налази се у чињеници да се хиландарски препис овог дела налазио у Патријаршијској библиотеци у Карловцима, што указује да је оно било намењено читалачкој публици у Карловачкој митополији. Хиландарски проигуман Тимотеј слику просвећене руске царице Катарине прилагодио је и пројектовао у лик српске краљице Јелене. Овај податак, који је и пример најраније рецепције Орфелиновог *Жиџија Пејџра Великој* (1772), постао је општеприхваћен, без критичке и текстолошке анализе.

Посебну пажњу Томислав Јовановић посветио је открићима још неких проучавалаца *Даниловој зборника*: Драгољуб Павловић утврдио је да је једно место из Даниловог *Жиџија краља Милутиина* преузето из *Похвале Светом Ћирилу* Климента Охридског, прилагођено другачијим околностима и новом јунаку, што доказује да су текстови из Ћирило-Методијевске епохе били читани у XIV веку; Јелка Ређеп учила је утицај романа о Александру Великом на грађење лика краља Милутина, а Љиљана Јухас-Георгиевска Данилово угледање на Доментијана показала је на примеру *Жиџија краља Драгутиина*, док је у *Жиџију краљице Јелене* истакла композиционе, поетичке и стилске одлике у представљању Јелениног лика. О утицају књижевних дела на средњовековно сликарство писао је Светозар Радојичић – налазио је у појединим житијима подлогу за нека сликарска остварења у немањићким задужбинама, као и Војислав Ђурић, који је сматрао да су поједина житија из *Даниловој зборника* (*Жиџије архиепископа Арсенија*, краљице Јелене, краља Драгутина, архиепископа Јоаникија) послужила настанку сцена из живота српских светих. Зна-

чајан је и допринос страних слависта, попут Јон Раду Мирче и Станислава Хафнера, који је превео житија српских краљева из *Зборника* на немачки језик. Гордон Мак Данијел докторирао је 1980. године на проучавању *Даниловој зборника*, бавио се праћењем историје текста, композицијом зборника, посебно питањем ауторства и успостављањем хронологије настанка.

После дијахронијског увида у историјат проучавања и у најважнија сазнања до којих су она довела, закључак је да су понека питања која се тичу првобитног облика *Даниловој зборника*, као и његове концепције, остала и даље нерасветљена до краја.

Када је реч о преписима *Даниловој зборника*, Томислав Јовановић констатовао је да постоји шест целовитих преписа који су настајали од XVI до XIX века, док су сви остали са делимичном садржином.

Након што је детаљно проучио комплетно рукописно наслеђе *Зборника* (22 рукописа и фрагмента), за основу свог издања узео је кодекс из Архива САНУ, исписан 1553. године у Милешеви, старањем проигумана јеромонаха Никанора и старца Нектарија. Они су овај рукопис, који је од изванредног значаја за историју српске књижевности, приложили Хиландару. Будући да је од шест сачуваних целовитих преписа једино овај исписан српскословенским језиком, полууставним писмом и недоследним ресавским правописом, узет је за основу издања, тако да су детаљно размотрене његове правописне и језичке одлике. Упоредо је указивано на разлике које постоје у односу на текстове осталих преписа.

За овај, као и за све остале рукописе, сачињен је преглед који обухвата њихов историјат, опис, садржај и записе. У посебну групу издвојени су преписи само са житијима српских архиепископа, препис са засебним житијима краља Уроша, краља Драгутина и краљице Јелене, преписи са житијима краљице Јелене и краља Драгутина, затим издвојени препис *Житија краљице Јелене*, препис *Житија архиепископа Арсенија*, одломци зборника од 12 листова, фрагмент из *Житија краљева и архиепископа српских* од архиепископа Данила, *Улијарска повеља* и кратко житије краља Милутина.

У другом тому под насловом Архиепископ Данило II, *Зборник краљева и архиепископа српских. Житија*, том II, српскословенски текст приредио Томислав Јовановић налазе се издања следећих житија: *Житије краља Уроша*, *Житије краља Драгутина*, *Житије краљице Јелене*, *Житије краља Милутина*, *Житије архиепископа Арсенија*, *Житије архиепископа Јоаникија*, *Житије архиепископа Јевстатија*.

Трећи том – Данилов Ученик, Данилови настављачи, *Зборник краљева и архиепископа српских. Житија*, том III, српскословенски текст приредио Томислав Јовановић састоји се из издања житија Даниловог Ученика и Данилових Настављача: Данилов Ученик, *Житије краља Стефана Дечанског*, *Житије краља Душана*, *Житије архиепископа Данила Другог*, Данилови Настављачи, *О архиепископу Сави Другом*, *О архиепископу Данилу Првом*, *О архиепископу Јакову*, *О архиепископу Јевстатију Другом*, *О архиепископу Сави Трећем*, *О архиепископу Никодиму*, *О њаиријарху Јоаникију*, *О њаиријарху Сави*, *О њаиријарху Јефрему*.

Настало као резултат како текстолошких тако и књижевноисторијских разматрања ово издање јесте незаобилазна основа за свако будуће бављење *Даниловим зборником*. Приређено по већ утврђеним начелима за објављивање старих текстова, обухватило је све познате преписе *Даниловој зборника*, односно комплетно рукописно наслеђе. Посебно је важно указивање на разлике и варијанте међу рукописима, што је недостајало у досадашњим анализама овог дела. Не мање значајно је и опширно представљање историјата проучавања и указивање на још увек нерешена питања везана за његову концепцију и ауторство.

Због изузетног доприноса српској филолошкој науци, посебно у домену текстологије и историје књижевности, ово критичко издање, које је приредио Томислав Јовановић, проглашено је за издавачки подухват 2024. године на Сајму књига у Београду.

Проф. др Свeтлана Томин
Филозофски факултет Нови Сад
Одсек за српску књижевност и језик
svetlana.tomin@ff.uns.ac.rs

UDC 821.163.1-94.09 Danilo II, srpski arhiepiskop(049.32)

<https://orcid.org/0000-0001-8622-095X>

Примљен: 14. новембра 2024.

Прихваћен: децембра 2024.

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА О КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ ДАНИЛА БАЊСКОГ

(Ксенија Миловановић, *Зачејник косовској кули*. *Књижевно дело Данила Бањског*, Српска књижевна задруга, Посебна издања, Београд 2024, 288 стр.)

Резултате свог рада на докторској дисертацији под називом *Књижевно дело ѱаиријарха Данила II (Бањског) у рукописном наслеђу* Ксенија Миловановић приредила је и пренела у две дњиге које су објављене у размаку од две узастопне године у издању Српске књижевне задруге. Најпре се појавила 2023. године књига као 770. у низу Задругиног 115. кола под називом *Сабрана дела*, у којој су уз обимнији предговор донети преводи свих састава Данила Бањског. Уследила је друга књига 2024. године, названа *Зачејник косовској кули*, са поднасловом *Књижевно дело Данила Бањског*. Ова друга књига представља донекле измењену ауторкину докторску дисертацију прилагођену захтевима објављивања. Композиционо, она је подељена на два основна дела. У првом делу налазе се проучавања о аспектима Даниловог књижевног рада са следећим поглављима: Увод, Живот Данила Бањског, Досадашња проучавања књижевног рада Данила Бањског, Рукописно наслеђе, Пролошко житије Светог Симеона, Пролошко житије Светог Саве, Служба Светом краљу Милутину, Пролошко житије Светог краља Милутина, Слово о Светом кнезу Лазару, Одлике Данилове поетике, Језичко-стилске одлике Даниловог стваралаштва, Приређивачка начела, Закључак, Литература, Коришћени речници. Други део књиге испуњен је приређеним српскословенским текстовима свих Данилових дела.

Осим *Слова о Свeтлом кнезу Лазару* остали Данилови састави имају богослужбену намену. Полазећи од такве њихове природе, ауторка се кретала у више праваца у својим проучавањима. Већ у уводу указала је на мотиве и подстицаје којима се Данило руководио састављајући разнородна дела која је посветио Светом Симеону, Светом Сави, краљу Милутину и кнезу Лазару. Сва Данилова дела сачувана су само у преписима, чиме је проучавање изворности писца представљало додатну тешкоћу. Нека од његових дела позната су само по једном препису, а сачувани преписи настајали су у различитим духовним средиштима почев од XIV па до XVII века. Они се данас чувају у рукописним збиркама манастира Свете Тројице код Пљеваља и у Хиландару, у Пећкој патријаршији, затим у Музеју Српске православ-